

Yıldız Belediye Gazinosu: Yeni Cumhuriyet'in Eski İmparatorluk Başkentinde Batılı Turist Çekme Girişimi

Yıldız Municipality Casino: Western Tourist Attract Initiative in the Former Imperial Capital of the New Turkish Republic

Ümit Baki ERDEM¹, Murat HANİLÇE²

- ¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat
• umitbakierdem@gmail.com • ORCID > 0000-0003-0439-1988
²Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat
• murat.hanilce@gop.edu.tr • ORCID > 0000-0003-0587-9336

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 4 Mart / March 2022

Yıl / Year: 2022 | **Cilt – Volume:** 3 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa / Pages:** 81-108

Atf/Cite as: ERDEM, Ü.B. ve HANİLÇE, M. "Yıldız Belediye Gazinosu: Yeni Cumhuriyet'in Eski İmparatorluk Başkentinde Batılı Turist Çekme Girişimi "

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 3(1), Haziran 2022: 81-108.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Murat HANİLÇE

YILDIZ BELEDİYE GAZİNOSU YENİ CUMHURİYET'İN ESKİ İMPARATORLUK BAŞKENTİNDE BATILI TURİST ÇEKME GİRİŞİMİ

ÖZ:

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti kadrolarının önemli hedefleri içerisinde İstanbul'da turizm faaliyetlerini canlandırmak, ülkeye Batılı turist çekmek de yer almıştır. Bu hedefi gerçekleştirmek üzere yapılan önemli işlerden birisi de bu çalışmaya konu olan Yıldız Belediye Gazinosu'nun açılması ve işletilmeye başlanmasıdır. Bu çalışmada ilk olarak Yıldız Sarayı'nın geçirdiği dönüşüme kısaca değinilmiştir. İkinci olarak 26 Eylül 1926'da açılan 12 Eylül 1927'de kapanan Yıldız İstanbul Belediye Gazinosu'nun kısa süren serüveni üzerinde durulmuştur. Çalışmada, ayrıca, II. Abdülhamid'le özdeşleşen Yıldız Sarayı'nda Şale Köşkü'nde açılan gazinonun turizmi geliştirme hedefini gerçekleştirmede başarılı olup olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın kaynakları 1926 yılında basılmış "İstanbul Belediye Gazinosu" başlıklı risale, Şehremaneti Mecmuası, dönemin gazeteleri, arşiv belgeleri ve çeşitli telif eserlerdir. Bu çalışmanın başlıca amacı Türk turizm faaliyetlerinin başlaması kapsamında Yıldız'da Belediye Gazinosu açma girişiminin tanıtılmasıdır. Bu çalışma, özelde, İstanbul genelinde Türkiye Cumhuriyeti'nde turist sayısını artırma çabalarını içeren bilimsel çalışmalara mütevazı bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yıldız, Şale, Gazino, Turist.

YILDIZ MUNICIPALITY CASINO WESTERN TOURIST ATTRACT INITIATIVE IN THE FORMER IMPERIAL CAPITAL OF THE NEW TURKISH REPUBLIC

ABSTRACT:

Among the important goals of the newly-established Turkish Republic staff were revitalizing tourism activities in Istanbul and attracting Western tourists to the country. One of the important works carried out to achieve this goal is the opening and initiating to operation of the Yıldız Municipality Casino, which is the subject of this study. In this study, firstly, the transformation of Yıldız Palace is briefly mentioned. Secondly, the short-lived adventure of Yıldız Istanbul Municipality Casino, which was opened on September 26, 1926, and closed on September 12, 1927, is dwelled on. In the study, it has also been tried to explain whether the casino opened in the Chalet Mansion in Yıldız Palace, which is identified with Abdülhamid II, has been successful in achieving its goal of developing tourism. The sources of the study are the pamphlet titled "İstanbul Belediye Gazinosu",

published in 1926, the Şehremaneti Journal, the newspapers of the period, archive documents and various copyrighted works. The main purpose of this study is to introduce the initiative to open a Municipal Casino in Yıldız within the scope of the start of Turkish tourism activities. This study makes a modest contribution to scientific studies that include efforts to increase the number of tourists in the Republic of Turkey in general, especially in Istanbul.

Keywords: Yıldız, Şale (Chalet), Casino, Tourist.

GİRİŞ

Osmanlılar Zamanında Yıldız Sarayı ve Parkı

Yıldız Sarayı ve sarayın içerisinde yer aldığı Yıldız Parkı'na ait ilk tarihsel kayıtlar Bizans dönemine aittir. Bizans döneminde kayıtlara koruluk olarak geçen Yıldız Parkı, İstanbul'un fethinin ardından "Kazancıoğlu Bahçesi" adıyla anılmıştır. Arazi, Sultan I. Ahmed'in saltanatı (1603-1617) sırasında padişahın "Has Bahçe"lerinden birisi olmuştur. I. Ahmed zamanında korulukta inşa edilen köşk sultanların avlanma sonrasında istirahat ettikleri bir mekân olarak tasarlanmıştır. IV. Murad (saltanatı 1623-1640), bu köşkü kızı Kaya Sultan'a hediye etmiştir. Kuru, III. Ahmed'in saltanatı (1703-1730) sırasında Çırağan eğlencelerine de şahitlik etmiştir. Sultan III. Selim, saltanatı (1789-1807) döneminde, bu koruda 1805 yılında babası III. Mustafa için bir çeşme ve validesi Mihrişah Sultan için bir köşk yaptırmıştır. İşte bu köşk, koruluk alandaki yaygın yapılaşmanın esas başlangıcı olmuştur. Sultan II. Mahmud'un saltanatı (1808-1839) zamanında Yıldız koruluğu, içerisinde düzenlenen ok atışları ve yapılan güreş müsabakaları ile öne çıkmıştır. II. Mahmud 1834'te yine tepede yeni ve küçük bir köşk yaptırmış; köşkü Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak kurduğu "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" birliklerinin talimlerini izlemek üzere kullanmıştır. Sultan Abdülmecid (saltanatı 1839-1861) burada bulunan eski köşk ve yapıları yıktırması; 1842 yılında annesi Bezm-i Alem Sultan için "Kasr-ı Dilküşa" adlı yeni bir köşk yaptırmıştır. Günümüzde Vâlide Sultan Köşkü diye anılan yapının esasını bu binanın teşkil ettiği sanılmaktadır. Abdülmecid'in bu köşkü yaptırmasıyla, aynı zamanda Beşiktaş Tepesi olarak anılan bu yer, belirgin bir canlılık kazanmıştır. Sultan Abdülaziz'in saltanat yıllarında (1861-1876) geniş anlamda bir yapılaşma meydana gelmiş; bugün Yıldız Parkı'nın bulunduğu dış bahçeyi oluşturan yerde Malta ve Çadır Köşkleri ile asıl saray kısmında Büyük Mabeyn ve Çit Kasrı inşa edilmiştir.^[1]

[1] Afife Batur, "Yıldız Sarayına İlişkin Bazı Belgeler ve Türkiye'de Belgeleme Çalışmalarının Sorunları", TBMM Milli Saraylar Sempozyumu (15-17 Kasım 1984-Yıldız Sarayı Şale) Bildiriler, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 1985, s. 90-96; ayrıca bkz. Yıldız Sarayı, Yıldız Sarayı Vakfı Yayını, İstanbul 1994; Geçmişteki Yıldız Sarayı, Yıldız Sarayı Vakfı Yayını, İstanbul 1988; Nebahat Güngör, Yıldız Parkı'nda Kullanicıların Memnuniyet Derecelerinin Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2002.

Sultan II. Abdülhamid, Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılıp Yıldız Sarayı'na taşınmış ve saltanatı süresince bu sarayda kalmıştır. Onun zamanında burada Küçük Mábeyn Köşkü, harem binaları, Câriyeler Dairesi, Kızlarağası Köşkü, Şâle Köşkü, Yıldız Camii, tiyatro, marangozhane, eczahane, tamirhane, kilithane, çini atölyesi, kütüphane, şehzade köşkleri yapılmış ve bugünkü saray kompleksi ortaya çıkmıştır.^[2] Sultan, Yıldız'da kurduğu yönetim sistemi sayesinde, saraydan pek ayrılmadan, İstanbul'da ve ülkede meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmiş; olaylardan haberdar olmuştur. Payitahtını ve devletini buradan 32 yıl gibi bir süre yönetmiştir. Yıldız Sarayı ve kompleksi, bu dönemde İstanbul ve Osmanlı tarihi açısından, süreyle kıyaslanamayacak kadar önemli olaylara, kararlara şahitlik etmiş ve merkezlik yapmıştır.^[3]

II. Abdülhamid devri kapandıktan sonra Saray-ı Hümayun vasfı nihayet bulan Yıldız Sarayı yapıları sonraki padişahlar tarafından da kullanılmıştır. Mehmed Reşad, Balkan Harbi bitiminde Şale Köşkü'nün Merasim Dairesi'nde amirallere bir ziyafet vermiş; Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına neden olan Saraybosna suikastini bu ziyafet sırasında Talat Paşadan haber almıştır. Mehmed Reşad Harem'deki Küçük Mabeyn Dairesi'nde vefat etmiştir.^[4] Abdülhamid'i tahttan indiren güçlerin de tepkiselliğiyle V. Mehmed Reşad'ın zamanında, başka bir deyişle II. Meşrutiyet senelerinde saray ve parkları eski ihtişamını koruyamamıştır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan 21 Haziran 1909 tarihli bir belgede Yıldız Parkı'nın harap ve bakıma muhtaç olduğuna değinilmektedir. Belgede "Pay-ı taht-ı Osmanı'nın münâsib bir diğer mahallinde böyle bir mükemmel bağçenin vücûda getirilmesi lâzım geleceği takdirde milyonlar sarfına ihtiyâc görüleceği şübhesiz olan ve kaffe-i teferru'atı mükemmel olan Yıldız parklarının bir buçuk aydır bakımları yapılmayan ve harap hale gelen eşcar ve ezharının bakımlarının yapılması için gereken bahçıvan ve memurların istihdamı gerektiği talebinin Dahiliye Nezaretince uygun görüldüğü ve muktedir zevatdan oluşacak komisyonlar kurularak gereken çalışmaların yapılacağı" ifade edilmiştir.^[5]

4 Temmuz 1918 tarihinde tahta çıkan son Osmanlı Padişahı Sultan Vahdeddin, II. Abdülhamid gibi Yıldız Sarayı'nda ikamet etmiştir. Vahdeddin, I. Dünya Savaşı'nın kaybedildiği bir dönemde tahta çıkmış; onun saltanatı sırasında İstanbul işgal edilmiştir. Padişah, işgal altındaki bir başkentte pek de inisiyatif kullanamamıştır. Yıldız Sarayı işgal günlerinde, yalnız İstanbul'un değil, Türkiye'nin tarihinde

[2] Bülent Bilgin, "Yıldız Sarayı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 541-544.

[3] Vahdettin Engin, "Osmanlı İstanbul'unun Üçüncü Yönetim Merkezi: Yıldız Sarayı", Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, c. 3, Feridun Emecen ve Coşkun Yılmaz (edt.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2015, s. 171-177.

[4] Mutlu Erbay, Yıldız Sarayı'nın 21. Yı. Hazırlanması ve Çağdaş Müzecilik Açısından Değerlendirilmesi (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 40.

[5] Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Dahiliye Mektubi Kalemî Evrakı, 2851/47, 21.06.1909.

de dönüm noktası olan bir gelişmeye ev sahipliği yapmıştır. Vahdeddin, Mustafa Kemal Paşa'ya Dokuzuncu Ordu Müfettişliği vazifesini ağabeyi II. Abdülhamid'e hal' kararının tebliğ edildiği odada açıklamış ve Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a gitmeden önce padişahla bu sarayda vedalaşmıştır. Bu görüşme, bir yönetim merkezi olarak Yıldız Sarayı'nın en önemli ve aynı zamanda en son işlevini yerine getirdiği anlamını da taşıyordu.^[6]

1. Cumhuriyetin İlanı Sonrasında Yıldız Sarayı ve Statüsü

Cumhuriyet'in ilanının ardından 3 Mart 1924'te TBMM'de kabul edilen ve 6 Mart 1924'te Resmî Gazete'de yayımlanıp yürürlüğe giren "Hilafetin Kaldırılmasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun"un 9 ve 10. maddelerinde padişahlık sarayları^[7] ve kasırlarındaki bütün taşınır taşınmaz emlakın ve eşyanın millete intikal ettiği belirtilmiş ve bu kanunun gereği olarak Yıldız Sarayı ve Parkı da bu statüye dahil edilmiştir. Kanunun 9. maddesi "Mülga Padişahlık sarayları, kasırları ve emakini sairesi dahilindeki mefruşat, takımlar, tablolar, asar-ı-nefise ve sair bilumum emvali menkule millete intikal etmiştir."; 10. maddesi "Emlaki Hakaniye namı altında olup evvelce Millete devredilen emlak ile beraber mülga Padişahlığa ait bilcümle emlak ve sabık Hazinei Humayun, muhteviyatlarıyla birlikte saray ve kasırlar ve mebanî ve arazi Millete intikal etmiştir." demektedir.^[8]

Kanunun yürürlüğe girmesinin üzerinden beş ay geçtikten sonra yayımlanan bir kararname gereğince Yıldız Sarayı, Şehremaneti (İstanbul Belediyesi)'ne devredilmiştir. 27 Temmuz 1924 tarihli bu kararnamede "İstanbul halkının ve bâhusûs kadın ve çocukların her zaman temiz havaya olan ihtiyâc-ı hakikileri nazarı dikkate alınarak, evvelce bu ihtiyâcın kısmen te'mini maksadıyla Şehremaneti'ne terk ve tahsis edilmiş Gülhane Parkı'na kıyasen 'aynı şerâ'iti hâ'iz Yıldız Sarayı Bağçeleri'nin de Şehr'e terki muvâfık olacağı ve zaten Yıldız Sarayı'nın imârında ve bi'l-hassa haricî bağçeler ve tâlimhane istinâd duvarlarının inşâsında ihtiyâr olunan yüz yirmi lira masrafın İstanbul Belediye bütçesinden tesviye olunduğu Emanet kuyudâtıyla tesbit bulunduğundan bahisle şehre ta'alluk ve münâsebeti bu derece aşikâr olan ve esasen etrafındaki bir kısım arazinin 1303 senesinden beri

[6] Engin, "Osmanlı İstanbul'unun Üçüncü Yönetim Merkezi: Yıldız Sarayı", s. 171-177.

[7] Halifeliğin ilgasına dair kanunla Hazine'ye devredilen saraylar, 8 Ocak 1925 tarihli bir kararname ile Maliye Bakanlığı'nın idaresine bırakılmıştır. Kanunun uygulanması esnasında "Sarayları Tespit ve Muhafaza Komisyonları" kurulmuş; bu komisyonların çalışmaları ve direktifleri doğrultusunda bu eserlerin bazıları müzeye dönüştürülmüş; bazıları da yeni kurulan "Millî Saraylar Müdürlüğü'ne" bağlanmıştır. Yıldız Sarayı da geçici olarak bu müdürlüğün tasarrufuna bırakılmıştır. 1925 yılından 1932 yılına kadar Maliye Vekaleti'ne bağlı olan Millî Saraylar Müdürlüğü, 1933 yılında Bütçe Kanunu ile TBMM bütçesine eklenmiş, genel yönetimi de TBMM Başkanlık Divanı'na geçmiştir. Müdürlük 1961 yılında Millî Eğitim Bakanlığı teşkilatına bağlanmıştır. Yapılan son düzenlemelerle Cumhurbaşkanlığına bağlı Millî Saraylar İdaresi olarak örgütlenmiştir. Bkz. Kenan Kurtoğlu, Önemli Bir Turistik Mahal Olarak İstanbul ve Millî Saraylar, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 119.

[8] <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.431.pdf>, Erişim tarihi: 29.01.2022.

Emanete metruk bulunması hasebiyle salifü'z-zikr Yıldız Sarayı Bağçeleri ile buna mümâsil diğer bağçelerin bazı tesisât-ı medeniye vücuda getirilerek halkın istifadesine tahsis edilmek üzere Emânete tevzi'ine müsa'ade olunmasının İstanbul Şehremaneti'nden talep edilmekte olduğu" ifade edilmiştir.^[9]

Söz konusu kararname ile saray ve bahçelerinin H. 1303/M. 1885-1886 yılından beri zaten Şehremaneti'ne ait olduğu, sarayın dış bahçeleri, talimhane ve istinat duvarlarının inşasında masrafların Belediye bütçesinden karşılandığı ve medeni bir yapı inşa edilerek halkın yararlanması için Şehremaneti'ne verilmesine onay çıktığı ve bu taleplerin de Şehremaneti'nden geldiği dile getirilmiştir. Bu kararnameden kısa süre evvel Yıldız Sarayı'nda bulunan kütüphanenin Darülfünûn'a devredildiğine dair bir başka kararname çıkarılmıştır.^[10] Bu kararnamede "İlân-ı meşrûtiyeti müte'âkib üç dört sene mülgâ Ma'arif Nezâreti tarafından idâre edilen ve bilâhare Hazine-i Hassa Müdiriyeti'ne devr olunan Yıldız Kütübhânesi'nin matlûb-ı istifâde daha 'umûmî olabilmek için Dârü'l-fünûn Kütübhânesi'ne devr ve naklinin" Maarif Nezareti'nce talep edildiği ve İcra Vekilleri Heyeti'nce bunun kabul edildiği yazılıdır.

Saray'ın Şehremaneti'ne resmen devredilmesinden önce 7 Temmuz 1924 yılında ayrı bir kararname daha çıkarılmış; Yıldız Kütüphanesi'ndeki müzehheb ve minyatürlü yazma eserler ile Muradiye Köşkü'ndeki tarihi önemi haiz eserlerin İstanbul Müzeleri Asar-ı Atika Encümeni tarafından tetkik edilerek müzede sergilenmek üzere gönderilmesi ve bu eserlerin satılmasının uygun olup olmadığının belirlenmesi için mütehasıs bir heyet teşkiline karar verilmiştir.^[11] Saray'ın Şehremaneti'ne devri gerçekleşmeden bir hafta önce 27 Temmuz 1924 tarihinde çıkarılan son bir kararname ile Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya İmparatoru^[12] 'na verilecek ziyafette kullanılmak üzere Yıldız Sarayı'nda bulunan Sevr mamulü on beş kalemde beş yüz altmış bir parça yemek takımının Asar-ı Atika Müzeleri Müdiriyeti'nin isteği ile eski yerine Topkapı Sarayı'na nakledilmesi kararlaştırılmıştır.^[13]

[9] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 10-36-10, 27 Temmuz 1924.

[10] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 10-28-2, 01 Haziran 1924.

[11] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 10-33-8, 07 Temmuz 1924.

[12] Alman İmparatoru Wilhelm'in İstanbul'u 15 Ekim 1917'deki üçüncü ziyaretinde Yıldız Sarayı Şale Köşkü ikametgahı olarak kendisine tahsis edilmiştir. II. Wilhelm'in bu ziyaretinde Alman İmparatoruna ilk gün Şale Köşkü'nde Harbiye Nazırı Enver Paşa ile Mihmandarı Esad Paşa'nın ve yirmi sekiz davetlinin olduğu bir ziyafet verilmiştir. Öğle yemeği olan ziyafette omlet, lokma böreği, balık, garnitürlü pilıç, anber-bû pilavı, meyve ve şekerleme ikram edilmiştir. Daha sonra Dolmabahçe Sarayı'na resmi görüşmeler için giden Wilhelm ikamet için akşamleyin tekrar Şale Köşkü'ne dönmüştür. Alman İmparatoru 16 Ekim 1917'de Dersaadet'teki resmi temasları sırasında öğle ve akşam yemekleri için Şale Köşkü'nü kullanmıştır. İmparatorun ertesi günkü Çanakkale ziyaretinin ardından tekrar 18 Ekim'de tekrar İstanbul'a dönüşünde saat 11:30'da yeniden Şale Köşkü'ne geçerek burada davetlilere bir ziyafet vermiştir. Bir sonraki gün imparator İstanbul'dan ayrılmıştır. Kararnamede bahsedilen yemek takımları bu ziyafetler esnasında kullanılmış olmalıdır. Ö. Kürşat Karacagil, "Alman İmparatoru İstanbul'da (1917)", Gazi Akademik Bakış, 6/12, 2013, s. 111-133.

[13] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 10-35-7, 27 Temmuz 1924.

2. Yıldız'da Bir Gazino Açılması ve İstanbul'da Turizmin Canlandırılmasıyla İlgili Bir Risale ve Bir Mecmuanın Söyledikleri

Eski çağlardan itibaren Batı, Doğu'yu merak etmiştir. Avrupalıların Asya'ya yaptığı seyahatlerde, Doğu hem ötekinin yaşadığı zengin topraklar hem de Hz. İsa'nın doğup Hristiyanlık dinini yaydığı ve Romalılar tarafından çarmıha gerildiği kutsal mekanların bulunduğu yer olarak öne çıkmıştır. İstanbul'un fethi sırasında İtalya'ya giden Bizanslı bilim adamları Avrupalıların doğu hakkındaki fikirlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Batıdan doğuya İran'a, Uzakdoğu'ya izlenen yolun Osmanlı topraklarından geçmesi genelde Anadolu, özelde İstanbul'a ilginin artmasına neden olmuştur.^[14] Osmanlı İmparatorluğu'nun, bilhassa Thomas Cook'un girişimciliği ile Osmanlı topraklarında meydana gelen, turizm faaliyetlerinin yakından analiz edilmesiyle geçmiş dönemlerde Türk turizminin başlaması ve gelişmesi hakkında bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür^[15]. Bu anlamda Osmanlı topraklarındaki cazibe merkezleri Batı Avrupalılar ve Amerikalıları cezbetmiş ve bu sayede Osmanlı turizm potansiyeli zamanla artmıştır. Buharlı nakliye gibi yeni ulaşım teknolojileri, ayrıca, seyahat anlatıları 1830'dan sonra Osmanlı topraklarına ve kültürüne yabancıların dikkatini çoğaltmıştır.^[16]

Sultan Abdülaziz devrinde, 28 Şubat-17 Temmuz 1863 tarihleri arasında, Sergi-i Umumi-i Osmanî adını taşıyan bir tür milletlerarası fuarın İstanbul At Meydanı'nda açılması, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk modern ve dışa dönük turizm hareketi olarak kabul edilmektedir. Sergi imparatorluk topraklarında büyük ilgi toplamıştır. Sergiyi görmek isteyenlere büyük kolaylıklar sağlanmıştır. Bundan başka halkı sergiye çekebilmek için eğlence ve dinlenme yerleri açılmıştır.^[17] Avrupa'nın farklı şehirlerinden aralarında tüccar, iş adamı, gazetecilerin de bulunduğu gruplar gelip bu sergiyi gezmişlerdir. Viyana'dan 142 kişilik bir grubu takiben gelen 450 kişilik bir başka grup Osmanlı ülkesine toplu halde gelen ilk turist kabileleri olmuştur. Serginin doğurduğu uygun ortam bazı girişimcileri harekete geçirmiş; Türkiye'den Avrupa'ya turist göndermek için Beyoğlu'nda, Dörttyol ağzında İngiltere Oteli sahibi Missiric tarafından "Avrupa'ya Osmanlı Seyahat Postası" adında bir kumpanya kurulmuştur. II. Abdülhamid döneminde, 1883 yılında bu defa Avrupa'dan İstanbul'a Orient-Ekspres seferlerinin başlamasıyla Avrupa'nın kültürlü ve meraklı kesimi Osmanlı ülkesini keşfetmeye başlamıştır. Böylece geçmişte seyyahlarca gerçekleştirilen gidiş-gelişler ilk defa toplu organizasyonlara dönüşmüştür.^[18]

[14] Gülsemin Koçer, "Turizm Tarihini Keşfetmek: Modern Turizmin Doğuşu ve Doğu'nun Cazibesi", Near East Historical Review, 10/3, 2020, s. 337-338.

[15] Burak Eryılmaz, "A Historical Analysis on Tourism and Pandemics in the Ottoman Context: A Preliminary Research Case", Journal of Tourism and Management Research, 5/2, 2020, s. 683.

[16] Burak Eryılmaz, "Unearthing The Past: Passport Regulations in the Ottoman Empire", History Studies, 11/6, 2019, s. 2003-2004.

[17] Mehmet Özdemir, "Türkiye'de Turizmin Başlaması: Osmanlı'da Sanayileşme Çabaları: Sergi-i Umum-i Osmanî (1863 İstanbul Uluslararası Sergisi)", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 22/1, 2011, s. 90.

[18] Ahmet Yüksel, "II Abdülhamid Döneminde Bilimsel Kültürel ve Turistik Amaçlarla Osmanlı Ülkesine Gelen Almanlar", The Journal of Academic Social Science Studies, 5/5, 2012, s. 422-424.

Osmanlı ülkesinde turistlerin ziyaret ettiği yerlerin başında Truva Harabeleri olmak üzere Dolmabahçe, Hazine-i Hümayun ile Beylerbeyi Sarayları bulunmaktadır. 1901 Nisan'ında İstanbul'a gelmiş olan 15 kişilik Alman turist kafilesinin de söz konusu mahalleri ziyaret ettikleri bilinmektedir.

Osmanlı ülkesinde turizm faaliyetlerini geliştirmeye yönelik ilk resmî adım Münih'ten Ernest Erman isimli şahsın Mayıs 1916 tarihinde göndermiş olduğu bir mektupla atılmıştır. Mektup tercüme edilerek Dahiliye Nazırı Talat Paşa imzasıyla Ticaret ve Ziraat Nazırı Ahmed Nesimi Efendi'ye "Almanya'da, Münih'te Ernest Erman" başlığıyla takdim olunmuştur. Ernest Erman'ın memleketimizin doğal güzelliklerini Almanlara tanıtmak ve her sene hava değişimi için İsviçre ve İtalya gibi ülkelere giden Alman turist kabilelerin büyük bir kısmını Osmanlı ülkesine çekmek ve hükümetin idaresi altında bir idare tesis etmek niyetinde olduğunu ve bu konuda lazım gelen malumat ve tecrübeye haiz olduğunu belirten mektubundaki teşebbüsünü "şayan-ı nazar-ı dikkat" bulan Talat Paşa, mektubun içeriğinde bahsedilenler ile ilgili neler yapılması gerektiğine dair fikir alışverişinde bulunmak amacıyla mektubu Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne göndermiştir. Bunun üzerine teklifin tetkikine memur bir komisyon oluşturulmasına karar verilmiş, bu yazışma ve görüşmelerden Şehremaneti ve İstanbul Valiliği'nin de haberdar edilmesi istenmiştir. Ayrıca şehrin imarına dair projeyi nezarete takdim etmeleri talep edilmiş, bu yazıya cevaben Şehremaneti'nden gelen yazıda ise şehre turist çekebilmek için şehrin tezyin ve imarının gerektiği, fakat bunun uygulamasının uzun bir zaman gerektirdiği ifade edilmiştir. Bu beyanattan sonra Şehremaneti bünyesinde bu görevi haiz bir komisyonun oluşturulduğu da dile getirilmiştir. 24 Temmuz 1916 tarihinde oluşturulan komisyonun kuruluş gayesi turistleri Osmanlı ülkesine çekebilme adına ne gibi teşebbüslerde bulunabileceğine dair müzakereler yürütmek ve kararlar alabilmektir. Komisyon tarafından yapılan müzakerelerde alınan kararlar şehrin imarı için bir harita hazırlanıp bu planın bir kanun çerçevesine alınarak korunması, büyük binaların yolların ve suların ıslah edilmesi, şehir civarında mevcut olan çayır, kuzuluk, eğlence yerleri ve su kaynaklarının ıslahı, şehrin uygun yerine bir nebatat ve hayvanat bahçesi yapılmasıdır. Turistleri ülke içerisinde uzun süreli ve oldukça rahat bir şekilde ağırlayabilmek için bayındırlık işlerinin sadece İstanbul ile sınırlı kalmaması konusunda da karara varan komisyon Yalova ve Bursa kaplıcalarının hızlı ulaşım vasıtalarıyla İstanbul'a bağlanması ve Bursa'da medeni icaplara uygun eserler meydana getirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Dahiliye Nezareti'ne takdim edilen ve Meclis-i Vükela'da görüşülen rapordan hareketle ülkede turizm faaliyetlerini gerçekleştirme adına neler yapılması gerektiği hususunda yapılan görüşmelerde tetkik komisyonunun raporlarını onaylar mahiyette kararlar alınmıştır. Turistlerin Osmanlı ülkesini tercih etmelerini sağlayabilmek için öncelikle ulaşım, konaklama ve dinlenme hizmetlerinin eksiksiz olarak sağlanması ve beldelerin imar ve tezyinine ilişkin konuların uygulanması için esaslı bir plan ve proje hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir. Meclis-i Vükela tarafından

alınan nihai karara göre ise şehrin imarı ve gelecekte alacağı düzene dair bir plan hazırlanarak, ihtiyaç duyulan yabancı uzmanların da İstanbul'a davet olunmaları gerektiği ifade edilmiştir.^[19]

Osmanlı Devri'nde gerçekleşen bu çabaların Cumhuriyet devrine de miras kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Yıldız Sarayı bünyesinde açılan gazino müessesesi buna bir örnek teşkil etmektedir. Saray her ne kadar, 27 Temmuz 1924'teki kararnameyle "İstanbul halkının kullanımına" tahsis edilse de bu tahsis üzerinden bir yıl geçmeden Sarayı "İstanbul şehri için bir memba'-ı vâridât teşkil itmek ve hayât-ı iktisâdiye-i memleketi inkişâf itdirmeye vesîle olan ecnebi seyyâhların râğbetlerini celb idecek sûrette her dürlü ihtiyâcât-ı medeniyeyi ve oyun ve dans salonlarını muhtevi gâzino mü'esseselerini vücuda getirmek" amacıyla İstanbul Belediyesi tarafından harekete geçildiği anlaşılmaktadır. İstanbul Belediyesi'nin talebi ve Dahiliye Vekaleti'nin tezkiresi üzerine İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) tarafından 28 Haziran 1925 tarihinde çıkarılan bir kararname ile Şehramaneti'ne diğer bazı saray ve bahçelerle birlikte Yıldız Sarayı ve etrafındaki bina ve bahçeleri bir başka gruba veya şirkete kiralanmak için akd-i mukavele yapmak selahiyeti verilmiştir.^[20]

Kararnameden Şehremaneti İdaresi'nin şehre yabancı turist çekmek, İstanbul'un tanınırlığını arttırmak amacıyla Batılı seyyahlara hitap eden bir eğlence mekânı oluşturma arzusunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu tezi destekleyen bir mecmua da İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş No: İD-00950'de ve "Celb-i Seyyahin Türk Anonim Şirketi"^[21] tarafından 1926 yılında İstanbul'da Ahmed İhsan Matbaasında basılarak yayınlanmıştır. Yeni harflere çevirisi bu yazının ekinde verilmiş olan risalenin konusu, başlığından da anlaşılacağı üzere Yıldız Sarayı ile Parkı'nın Tarihçesi ve Yeni Gazino Müessesesidir. Risalede, eserin Almanca, İngilizce ve Fransızca nüshalarının da bulunduğu yazılıdır. Eser, girişinde Yıldız Sarayı'nı etrafı duvarlarla çevrili Türkiye'nin en esrarengiz yuvasına benzetir; iki bin cariye ve odalık, dokuz yüz aşçı, beş yüz uşak ve bir o kadar da memur ve hafiyenin arı kovanı gibi uğuldadığı bir yer olarak niteler, burada yaşayan II. Abdülhamid'i "Kızıl Sultan"

[19] Ahmet Yüksel, "Zamansız Bir Teşebbüs: I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Turizmi Geliştirme Gayretleri", Doğu Batı, 52, 2010,

[20] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 14-42-8, 28 Haziran 1925.

[21] Türk Seyyahin Cemiyeti ya da Celb-i Seyyahin Cemiyeti olarak hayata geçirilen, bugün varlığını Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu olarak devam ettiren kurum 6 Kasım 1923'te milletvekili Reşit Saffet Atabın tarafından kurulmuştur. Sonraki yıllarda Türkiye Turing Kurumu adını alan kurum, 1930 yılında kamu yararına çalışan dernek olarak tanınmıştır. Turing, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, önemli bir ihtiyacı karşılayarak turizm, kültür-sanat ve otomobil alanlarında, bir devlet kurumu gibi görev yapmış ve ilklere tanınmıştır. Turing'in tarihçesine baktığımızda Türkiye'nin ilk tanıtım afişleri, ilk şehir rehberleri, ilk müze broşürleri, ilk karayolları haritası Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından basılmış; ilk dil kursları açılmış, ilk tercüman rehber sınavları yapılmış, ilk turizm incelemeleri yazılmış ve yayınlanmış, turizm kongre ve konferansları düzenlenmiştir. <https://www.turing.org.tr/turingin-tarihcesi/>, Erişim: 01.02.2022.

olarak tanımlar.^[22] Risalede geçen bu rakamların doğruluğuna ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Bu konuda Vahdettin Engin, “II. Abdülhamid’in saltanatı yıllarında Yıldız Sarayı ve civarında, 5.000’i görevli, 7.000’i asker olmak üzere yaklaşık 12.000 kişinin bulunduğu”, bilgisini vermektedir.^[23] Bir başka çalışmada ise II. Abdülhamid’in iktidarından sonra geride bıraktığı 300 cariyeden bahsedilmektedir.^[24]

Risale, İstanbul’u ziyaret edenleri adeta başka bir tarihe götüren ve şu an gazino olarak yapılan yerin eski Merasim Köşkü olduğuna değinmektedir; bu köşkü Avrupa’nın en mükemmel gazinolarını yani Montekarlo (Monte Carlo) ve Nis (Nice)’i gölgede bırakacak derece muhteşem bir yer olarak tasvir etmektedir.^[25] Dış bahçeden özel bir duvarla ayrılan ve İmparator II. Wilhelm’in 1889’daki ilk ziyaretinde Mimar Alexandre Vallauriy’e birinci bölümü, 1898’deki ikinci ziyaretinde Raimondo d’Aronco’ya Merasim Köşkü denilen diğer bölümleri inşa ettirilen Şâle Köşkü saraya son devirde eklenen en görkemli yapıdır.^[26] Risale, II. Abdülhamid’in Merasim Köşkü’nü Alman İmparatoru Wilhelm’in İstanbul’u ziyareti için yaptırdığını belirtip risalenin yazıldığı tarihlerde Avrupa’nın en mükemmel ve muhteşem eğlence müessesesi olarak ifade etmektedir. Ayrıca gazino olarak yapılan Merasim Köşkü’nün asıl yapılış sebebinin ise bir Batı imparatorunun İstanbul’u ziyaretinin yanında onu kabul eden padişahın korkaklığı olduğunu dile getirmektedir.^[27] Risale bu yönüyle Yıldız Sarayı’nın asıl sakini olan II. Abdülhamid’e ön yargılı bir bakış açısı ortaya koymaktadır.

Risalede gazinonun yaptırılma sebebi açıklanmaya çalışılmıştır. Risaleye göre Yıldız Sarayı’nda bir gazino açılmasının en önemli ve birinci nedeni bu tarihi mekânı haraplıktan ve terk edilmişlikten kurtarmaktır. İkinci neden Türkiye’yi Batı’ya tanıtarak, Avrupa’nın önemli münevver siyasilere ve diğer ziyaretçileri burada misafir ederek onları Batı’da alıştırdıkları konfora kavuşturmaktır. Eser, Batılı turistlerin parkın gazinosunda Montekarlo, Nis ve Ekselebens (Aix-les-Bains)’de bulacakları konforu aramayacaklarını ve ziyaretlerini uzatacaklarını iddia ettikten sonra Avrupadan ziyaretçi çekmenin memleketin iktisadi menfaati icabı olduğunu dile getirmektedir. Bütün bu amaçlardan dolayı Yıldız Gazinoları Projesi’ni eyleme geçirenlere teşekkür edilmesi gerektiğinden bahisle, parkın imtiyazını alıp işletmesini üstlenen İtalyan grubu temsilcilerinin de memnuniyetle yad edileceklerini vurgulamaktadır. Risale, Batılı seyyahların Türkiye’de eski Sultan haremelerinin ya-

[22] Yıldız, İstanbul Belediye Gazinosu, Yıldız Sarayı ile Parkı’nın Tarihçesi, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1926, s. 7.

[23] Engin, “Osmanlı İstanbul’unun Üçüncü Yönetim Merkezi: Yıldız Sarayı”, s. 171-177.

[24] Zehra Cüce, “Sürgün II. Abdülhamit’in Yıldız Sarayı Yılları ve Selanik Sürgünü”, Tarih Kritik Dergisi, 4/4, 2018, s. 42-44.

[25] Yıldız, İstanbul Belediye Gazinosu, Yıldız Sarayı ile Parkı’nın Tarihçesi, s. 8.

[26] Bilgin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 43, s. 543.

[27] Yıldız, İstanbul Belediye Gazinosu, Yıldız Sarayı ile Parkı’nın Tarihçesi, s. 9.

şadığı sarayın içinde Piyerloti'lerin^[28] yaşadığı şark mucizelerini, dünyada emsali görülmeyen Boğaziçi ve Marmara'da güneş ışıklarını seyrederek alıştıkları hayata devam edebileceklerinin altını çizerek son bulmaktadır.^[29]

Yıldız Sarayı'ndaki gazino ve İstanbul'a turist çekme çabaları bu risaleden başka yine aynı minvalde yazılmış olan Şehremaneti'nin başka bir yayınında göze çarpmaktadır. İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş No: NSS112866'da bulunan ve Şehremaneti tarafından ayda bir neşredilen Şehremaneti Mecmuası'nın 24. sayısında "İstanbul'a Seyyah Celbi" konusu Ali Suad^[30] imzası ile ele alınmıştır. "Yakın Şark'ın en büyük en güzel, Türk asarının en zengin ve tarih silsilesinde en mühim, yegâne şehri olan İstanbul'a medeniyet-i cihâninin verdiği ehemmiyet pek malûm iken böyle bir meşhur yere seyyâh celbi için çare düşünmeğe ihtiyaç var mıdır, İstanbul acaba karavanlar yahud gemilerle meşakkatli seferlerden sonra kavuşulan uzak ve yabancı bir diyar mıdır, yahud ehemmiyetsiz midir?" sorularıyla başlayan yazı İstanbul'a turist çekmeye olan ihtiyacı önemle vurgulamaktadır. Ali Suad yazısında, İstanbul'un bütün güzelliklerine rağmen şehre az sayıda seyyah geldiği ya da gelenlerin pek az durduğunu ifade ederek seyahat edebilen Avrupalı ve Amerikalıların vücutlarının ve hayatın kıymetini bilip buna göre yaşayan insanlar olduklarından dem vurmıştır. Zengin olanları için merak ve uzak-yakın olmadığını Dünya'nın her yerini gezebildiklerini ifade ederek bu turistlerin gittikleri memleketlerdeki beklentilerinin karşılanıp kendilerine hizmet edilmesini istediklerini, gümrük muamelelerinde de basitlik isteyeceklerini, turistin orada karşılaştığı bir sualin de ona o gün her şeyi tenkit ettirmeye kâfi olacağını ifade etmiştir.

[28] İstanbul'a aşık, bu şehri güzelliklerle yad eden birçok batılı seyyah vardır. Bunlar arasında Fransız Romancı Pierre Loti (1850-1923), İngiliz Lady Montagu, İngiliz oyun yazarı Lady Elizabeth Craven (1750-1828), İtalyan romancı Edmondo de Amicis (1846-1908) gibi çok sayıda ismi zikretmek mümkündür. Dünya'da emsali görülmeyen Boğaziçi ve Marmara'ya "Türklerin tüm zenginliklerini katlettiği bu şehrin bir gün Rusların eline geçeceğinin hayali" ile gelen Nikolay Sergeevich Vsevolovski bile gördüğü manzara karşısında şaşkınlığını gizleyemez ve şu cümleleri kurar: "Şehrin bu azametli manzarası, onu ilk görenlerde şaşkınlık ve hayranlık doğuruyor. Gemimizin tam karşısında Jeralskiy Dvrety (Saray) evleri, kuleleri ve türlü bahçeleriyle saray vardı. Saray eski Bizans sarayının tam bulunduğu yerde kurulmuş ve bütün şehrin genişliğini ihtiva ediyor. Onun farklı mimarisi, ihtişam ve görkemli görünüşi ister istemez bin bir gece masallarını hatırlatıyor. Rengarenk ve yaldızlı filikaların görüldüğü Sultan iskelesi, gözleri kamaştırıyor..." Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Karakulak, "S. Vsevolovski'nin İstanbul Seyahati 1836", OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 46, 2009, s. 1-24.

[29] Yıldız, İstanbul Belediye Gazinosu, Yıldız Sarayı ile Parkı'nın Tarihçesi, s. 13.

[30] 10 Nisan 1869'da İstanbul'da dünyaya gelen Ali Suad Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini görmüş bir aydındır. Asıl adı Mehmed Suad olup, Türk tarihinin en çalkantılı dönemlerinde yaşamış önemli bir devlet adamı ve yazardır. Mülkiye Mektebi mezunu olan Ali Suad hayatı boyunca pek çok türde eserler vermiştir. Arapça ve Farsça bilen Ali Suad'ın Meşrutiyet öncesi ve sonrasında ait oldukça zengin bir yazı hayatı olmuştur. Seyahat ve belediyeçilik sayı ve nitelik olarak daha fazla olsa da, hikaye ve şiir gibi edebi türlerde de yayın yapmıştır. Mısır'da ve Suriye'de çeşitli devlet görevlerinde de bulunan Ali Suad 19 Eylül 1933'te İstanbul Çatalca'da vefat etmiştir. Tarih camiasında Textier'in Küçük Asya çevirisiyle tanınmaktadır. Esra Nur Terlemez, Ali Suad'ın Hayatı ve Eserleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2021, s. 8-156.

Ali Suad, yazısında Paris'in neden seyyahlar için cazibe merkezi olduğundan bahisle şehrin sahip olduğu medeni ayrıcalıkları ifade etmiş; şehre gelen turistlerin Paris'in iktisadî inkişafı için ne kadar önemli olduğunu rakamlarla ortaya koymuştur. Aynı Paris şehri gibi Viyana ve Roma şehirlerinin de turistler tarafından sıklıkla ziyaret edildiğini belirterek birçok meşhur özelliğine ve ehemmiyetine rağmen İstanbul'un neden Avrupadaki büyük kentler kadar turisti misafir edemediğini sorgulamıştır. İstanbul'un az turist çekmesinin sebeplerini ve İstanbul'un eksik kalan yanlarını şu sorularla aramaya çalışmıştır: “Noksanımız propaganda mı, reklâm mı, şehrin temizliği ve intizâmı hakkında aleyhimizde mübalağalı propagandalar mı yapılmıştır, yoksa seyyahların içinde bizden fenâ mu'âmele görenler olmuş da onlar mı aleyhimize neşriyâtda bulunmuşlar, başka memleketlerde niçün böyle şeyler olmuyor?” Bu sorular karşısında hazırlanmak için bir turist İstanbul'a geldiğinde ona nasıl davranılması gerektiğinden bahisle bazı kuralları açıklayarak devam eden yazı Mısır'a bir seyyah geldiğinde ona nasıl muamele edildiğinin örnek alınması gerektiğini yazmıştır. Ayrıca, İstanbul'da Müze, Ayasofya Camisi, Topkapı Sarayı, Kariye Camisi, Büyük Çarşı ve Bedesten, Kağıthane ve Haliç'teki sarayların görülmesi gerektiğini dile getirmiştir.^[31]

İstanbul'un turistik potansiyeline işaret eden Ali Suad, yazısında, Yıldız Sarayı'nın Monte Karlo usulü^[32] yapılan gazinosunda günlerce memnuniyetle dolaşacak birçok insan olduğundan da bahsetmiş; Yıldız Sarayı'nda açılan gazinonun ülkeye gelecek olan turistler için en azından o kaygı güdülererek açıldığını öne sürmüştür. Ali Suad'ın yazısında İstanbul'a turist çekmek için yapılacak şeylere de yer

[31] Ali Suad, “İstanbul'a Seyyah Celbi”, Şehremaneti Mecmuası, 24, 1926, s. 502-507. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'ye başka ülkelerden turist çekmek üzere müzecilik faaliyetlerine ayrı bir önem atfedilmiştir. İstanbul'da Evkaf-ı İslamiye Müzesi 1926'da “Türk-İslam Eserleri Müzesi”ne dönüştürülmüştür. “İstanbul Arkeoloji Müzeleri”, 3 Nisan 1924'te Âsâr-ı Atîka Müzesi Müdüriyeti'ne devredilen “Topkapı Sarayı”, İstanbul'a gelen turistlerin önemli gezi durakları olmuştur. Erol Evcin, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarından Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, Atatürk Yolu Dergisi, 14/55, 2014, s. 23-82.

[32] Türkiye'de Monte Carlo usulü kumarhane kurma fikri Cumhuriyet öncesine dayanır. 1 Mayıs 1911 tarihli Hariciye Nezareti'ne Grunovald isimli verilen mektupta bu istek şöyle ifade edilmiştir: “...Dersa'adet civârında mu'teberân-ı ecâ nib için Monte Carlo'daki gibi bir kulüb inşâsı mutasavvurdur. Sermâyesi te'min edilmiş olan böyle bir kulübün tesisi için acizlerine elli sene müddette imtiyâz i'ta buyurulmasını Hükümet-i Osmaniye'den rica ederim. Âñifü'l-beyân teşebbüsât-ı hayriyenin hayy-i husûle îsâli için işbu kumâr gâzinosu imtiyâzının i'tası şerâ'it-i esâsiyedendir. İşbu imtiyâz i'ta buyurulduğu takdirde hükümet câñibinden bir gûna mesârif ihtiyâr edilmeksizin memleket için büyük bir fâ'ide-i maddiyye te'min edilmiş olacaktır. Diğer projeler ve planlar kumâr gâzino imtiyâzının i'tasından sonra takdim edilecektir.” Bu hususta başka bir belge de 12 Temmuz 1905 tarihli olup Ada (Prens Adaları)'dan gelen bir haber üzerinedir. Belgede “ Ötede berüde hüsusi ile şu aralık Ada'da bir takım fesedenin Mısır'dan gelenlerle efkâr-ı halkı tesmîm itmek için kumâr oyunlarını vesîle iderek ictimâ'lar tertib itmekte ve Ada'nın bir ikinci Monte Carlo derecesini kesb itmesine çalışmakta oldukları mesmû'-ı âli buyulmuş olduğundan veliü'n-ni' me'timiz şevket-me'ab hazretleri herkesin edeb ve terbiye da'iresinde tezzüh itmesini ve hürriyetinin mahfûziyetini arzu buyurub yohsa Monte Carlo'da olduğu gibi çirkin ve âdât-ı İslâmiye ile kâbil-i tevffik olacak ahvâlin memleketi ne derecelerde hasara uğradacağı ...” yazıyordu. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası, 2659/199410, 12 Temmuz 1905.

verilmiştir. Bunlar dört kısma ayrılmış ve şu şekilde sıralanmıştır: Ülkeye giriş muamelelerinin sadeleştirilmesi ve kısa tutulması, şehrin temizliği için gereken önlemlerin alınması, turist çekmek için reklam yapılması ve büyük sermayeli bir seyr ü sefer ve seyahat şirketi kurulması.^[33]

3. Yıldız Gazinosu'nun Açılışı ve İşletilmesi

Gerek Ali Suad'ın yazısında gerekse de Celb-i Seyyahin Anonim Şirketi tarafından basılan eserde Yeni Cumhuriyet'in Şehremaneti İdaresi'nin İstanbul'u tıpkı Batı'daki turizm geliri yüksek şehirler gibi bir şehir yapma arzusunun olduğu görülmektedir. Yıldız Sarayı ve gazinosunun da ülkeyi bu kaygılar ve hedeflere ulaştırmak amacıyla açıldığını söylemek mümkündür. Bu hususta bugünkü adı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, o dönemdeki adı ile Türk Seyyahin Cemiyeti'nin özel bir misyon üstlendiğini, Türkiye'nin Batı'ya tanıtımı için özel çalışmalar yaptığını vurgulamak gerekir.^[34]

İcra Vekilleri Heyeti'nin 28 Haziran 1925 tarihli kararnamesiyle Yıldız, Feriye ve Çırağan saraylarının yabancı firmalara kiralanma yetkisini eline alan Şehremaneti bu yetkiyi bir ihale açarak kullanmıştır. İtalyan, Alman ve Fransız şirketlerinin katıldığı bu sarayların işletme haklarını kiraya veren ihaleyi 30.000 lira bedelle İtalyan Mario Serra^[35] kazanmıştır. Serra, ihale sonucunda bu saraylarda her türlü oyun ve dans salonlarını içeren gazino ve müesseseler yapmak, eğlence ve gazino müessesesi kurmak yetkisini eline almıştır. Kendisi de bu hakkı Yıldız Sarayı'nda Şale Köşkü'nde Merasim Dairesi'nde bir gazino kurarak kullanmıştır. Sedat Hakkı

[33] Ali Suad, "İstanbul'a Seyyah Celbi", s. 502-507.

[34] Gürsoy Şahin, "Atatürk Dönemi'nde Batı'daki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzeltme Çalışmaları ve Türk Seyyahin Cemiyeti'nin Bu Konudaki Çalışmaları", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8/3, 2006, s. 137-159.

[35] Milanolu, İtalyan iş adamıdır. Yıldız Gazinosu işletmecisidir. Kendisi hakkında Türk arşivlerinde pek fazla bilgi yoktur. Adına "Gâzi Paşa Hazretleri nâmına Taksim Meydanı'nda yaptırılacak abide mesarif-i inşaiyesine bin beşyüz lira itası suretiyle iştirak etmek arzusunda bulunduğu" dair Taksim Abide Komisyonu Reisi İstanbul Mebusu Hakkı Şinasi Paşa imzalı 28 Temmuz 1927 tarihli bir belgede rastlanmaktadır. İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Demirbaş No:070834. Vladimir Alexandrov'un The Black Russian adlı kitabında Serra hakkında şunlar yazılıdır: "... En cüretkar planı Boğaziçi kıyılarında bir Monte Carlo yaratmaktır. 1925 yılının yaz sonu ve sonbaharında İstanbul boyunca Boğaz'ın hemen yanındaki kıyıda Çırağan Sarayı olarak bilinen şehrin kuzeydoğu köşesinde Yıldız Sarayı kompleksinin 30 yıllık bir süre için Mario Serra tarafından yönetilen bir şirket tarafından kiralandığı haberi yayıldı. Bu anlaşma Mustafa Kemal'in kendisi ve Bakanlar Kurulu tarafından, Türk Hükümeti'nin en yüksek seviyesinde onaylandı. Yıldız kompleksinin mücevheri 19. yüzyılın sonunda sultanların ikametgahı olan bir saray Şale Köşkü idi. Görünüşü İstanbul için son derece uyumsuzdu, çünkü dışarıdan muazzam bir İsviçre dağ evini andırıyordu. Oysa içerisi oyma mermer, sedef kakma ahşap, freskler ve yıldızlı sıva ile özenle dekore edilmişti. Serra bu önemli sarayın taht odasını bir kumar gazinosuna ve diğer salonlarını barlar, restoranlar ve dans etmek için dönüştürmeyi planladı." Vladimir Alexandrov, The Black Russian, New York 2013, s. 226-237.

Eldem' e^[36] göre Çırağan Sarayı'nın yeniden açılması gündeme geldiğinde Mario Serra sarayı bir müzikol ve kumarhane olarak işletmek istemiş; yapılan anlaşmayla bina yapılıncaya kadar kendisine Şale Köşkü verilmiştir.^[37] Bu kararnamenin ardından Şehremaneti hakkında basında çıkan haberleri tekzip etmek amacıyla Giresun Milletvekili Hakkı Tarık'ın Büyük Millet Meclisi'ne verdiği bir önerge göze çarpmaktadır. Hakkı Bey 25.01.1926 tarihli bu önergesinde “İstanbul Şehremaneti hududu dahilinde bu imtiyaz ve inhisarı kumarın tahdidi mahiyetinde aynı huku ku başkalarına tanınmamak şartıyla bahs ve talia oyunu oynanmak salahiyetinin Mario Serra'ya verildiği, bundaki amacın ise kanunen yasak olmasına rağmen her yerde kumar oynandığı için bu imtiyaz ve inhisarı kumarın tahdidi mahiyetinde görüp memnuniyetle telakki etmek icap edeceğini, İstanbul'a ecnebi parası kazandırmak gayesiyle yapılmış böyle bir akdi cidden memnuniyet verici bir muvaffakiyet saymak kabildir.” ifadelerine yer vermiştir.^[38]

Şale Kasrı gazino olarak açılmadan önce 8 Ağustos 1926'da çıkarılan yeni bir kararname ile de Yıldız Sarayı ile müstemilatında bulunan eşyanın müsteciri Mario Serra'ya pazarlık suretiyle satılması teklif olursa da İcra Vekilleri Heyeti'nce bu eşyaların adı geçen kiracıya kiralanması uygun görülmüştür.^[39]

Nihayet 26 Eylül 1926 akşamında Şale Kasrı, Yıldız Gazinosu olarak açılmıştır. Aynı tarihli Cumhuriyet Gazetesinin son sayfasındaki bir ilanda Yıldız Belediye Gazinosu'nun açılışı haberi geçmektedir.^[40] Haberde açılış için hususi davetnameler hazırlandığı, suare elbisesi giymenin mecbur olduğu ve yarın saat dörtten itibaren de gazinonun açık kalacağı ilan edilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesinin 28 Eylül 1926 günkü nüshasında da açılış ile ilgili ayrıntılar verilmiştir. “Belediye Gazinosu Açıldı” üst başlığı ile başlayan haber “Sultan Hamid'in Bir Zamanlar Civarında Kuş Uçurtmadığı ve Hariçden Kimseye Ayak Bastırmadığı Sarayda Balo” alt başlığı ile şöyle devam etmiştir:

“Mösyö (Mario Serra) tarafından gazino olmak üzere isticar edilen (Yıldız) Sarayı'nın resm-i küşadı evvelki akşam mutantan bir surette icra edildi. Sultan Ha-

[36] Eldem anısında şunları anlatmıştır: “Otobüslerin arka platformlarında ayakta sarsıldığım ya da kaldırımları arşınladığım bu senelerde Çırağan Sarayı ile bir ömür boyu devam edecek olan aşk hikâyetim başlar. Bir gün sarayın yeniden kullanıma açılacağı haberi geldi. Mario Serra sarayı müzikhol haline sokmak ve kumarhane olarak işletmek istemekteydi. Bina yapılıncaya kadar kendisine Şale Köşkü verildi. Köşkün önünde alttan ışık alan camdan bir dans pisti yapıldı. Büyük Merasim Salonu oyun odası oldu. İstanbul'un hanımları oraya doldu. Biz, gençler, sarayın diğer ucundaki çay salonunda dansa giderdik. Cilâli ve elastiki parke sanki dans için yapılmıştı. Feryal İrez, Vahide Gezgör, “Yıldız Sarayı Şale Kasrı Hümayunu”, Milli Saraylar 1992. TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Saray ve Köşkler Grup Başkanlığı, İstanbul 1992, s. 123.

[37] Kocaışık, İkinci Abdülhamid'in Yıldız Sarayı: Mimari Mekanlar ve Dönemin Fotoğraflardaki Temsili, s. 78.

[38] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 7-43-38, 25.01.1926.

[39] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 20-51-6, 8 Ağustos 1926.

[40] Cumhuriyet, “Yıldız Belediye Gazinosu”, 26 Eylül 1926. s. 5.

mid'in garip ve hasta zevki neticesinde bazı koridorlarının pek dar yapılmış olmasına rağmen Merasim Kasrı pek güzel bir gazino şekline girmiştir. Hele muhteşem mermer merdivenli antresi, ziya, yıldız ve renk tufanı içinde pek cazip bir manzara arz ediyordu. Sarayın en mükellef ve muazzam salonu kumar salonu haline kalb edilmiştir. Hususi bir kulüp mahiyetinde olan bu salonun resmi küşadını bizzat Dahiliye Vekili Cemil Bey ile Şehremini Muhiddin Bey yaptılar. Dün akşam oyun hasılatı kamilen Darülaceze'ye terk edilmişti. İlk oyunu şehremini bey oynadı ve kaybetti. (Emin Bey oynasa idi, tali yaver bir zat olduğu için mutlaka kazanırdı). Bir tarafta oyun müptelası kadın ve erkeklerden mürekkep büyük bir kalabalık rulet masaları önünde talilerini deniyor kah kazanıyor ve ekseriya kaybediyorlardı. Diğer tarafta kapıları sedef kakmalı, duvarları ve tavanları müzehhep kufi yazılar ve nakışlarla süslenmiş, çini şömineli bir salonda da Frenklerin dediği gibi "kumarda taliasız kadında taliali" birçok erkekler zarif damlarıyla dans ediyorlardı. Dar koridorların ta en nihayetindeki salonda ise büyük bir büfe oyun ve danstan ziyade midelerini düşünenlerle dolmuştu. Başta şampanya olmak üzere her nevi içki bol bol ikram ediyorlardı. O kadar ki kapısı kapalı bir odada hüviyetini tahkik edemediğimiz bir zat siyah elbisesi ile Sultan Hamid'in mükellef halısının üzerine uzanmış, fazla kaçırıldığı şampanyaların tesiriyle sızmıştı. Müsamere sabaha kadar devam etti ve (Yıldız)'ın yeşil korulukları sabahın ilk nurlarıyla aydınlanırken dans ve oyuna nihayet verildi. Baloda şehrimizdeki mebuslardan bazıları, vali bey ile diğer erkan-ı, süfera, şehrin bütün tanınmış simaları ve erkan-ı matbuat hazır bulunmuşlardır. Yıldız Gazinosu'nu işletecek şirketin meclis idare reisi olan sabık Şehremini Emin Bey de Sinyor (Mario Serra) ile beraber davetlileri izaz ediyordu. Pek çok zarif tuvaletler arasında Prens Şivekar, Nazire İsmail, Berat Sezai ve İzzet Melih Bey'in refikası hanımlarla diğer birçok hanım ve madamların ağır tuvaletleri nazar-ı dikkati celb ediyordu. Gazinonun müstahdemini smokin, frak yahud (livre) giymişlerdi. Yalnız dans salonunun kapılarında alelade kıyafetde birtakım adamların ve çocukların ağızları açık dans edenleri seyr itmeleri, salonların muhteşem manzarasını ihlal ediyordu. Yıldız Gazinosu ümit edildiği gibi İstanbul'a birçok ecnebi celb edebilirse beldemize hayli hizmet edecektir. Fakat bunun için de Avrupada çok kuvvetli ilanlar yapılmak lazım geldiğini unutmamalıdır."^[41]

Yıldız Belediye Gazinosu açıldıktan dört gün sonra bir vergi meselesiyle gündeme gelmiştir. Son Saat Gazetesi'nin 30 Eylül 1926 tarihli nüshasında bu minvalde bir haber bulunmaktadır.^[42] Gazetenin üçüncü sayfasında yer alan "Kumar Meselesi Diğer Kulüplerde Men mi Edilecek" başlığı ile verilen ve "Yıldız Gazinosu'nda kumar oynatılınca kadar Beyoğlu'nun ve Ada'nın bazı kulüplerinde kumar oynatılmasına Şehremaneti tarafından müsaade edilmiş ve bunlardan bir vergi alınmakta bulunmuştu", şeklinde devam eden haberde Yıldız Gazinosu açıldığı için kumar tekelinin adı geçen gazinoya ait olduğu ve kumar oynanmasına müsaade

[41] Cumhuriyet, "Belediye Gazinosu Açıldı", 28 Eylül 1926,

[42] Son Saat, "Kumar Meselesi Diğer Kulüplerde Men mi Edilecek", 30 Eylül 1926, s. 3.

edilmiş olan diğer gazinolar da bundan sonra kumar oynatılmasının men edileceği yazmakta; kumardan men edilen diğer kulüplerin zarara uğrayacakları da göz önüne alınarak meselenin yakında halledileceği vurgulanmaktaydı.

Yıldız Belediye Gazinosu'nun yıldızı açılışından sonra pek parlak olmamıştır. Bu hususta Sinop Milletvekili Recep Zühdü Bey'in mecliste 27.11.1926 tarihli bir soru önergesinde Yıldız Kumarhanesi hakkında hükümetçe gerekli olan tedbirlerin nelerden ibaret olduğuna dair Dahiliye Vekaleti'ne şifahi suali dikkati çekmektedir.^[43] Yabancı turist çekme hedefi bir yana açıldıktan kısa bir süre sonra çeşitli eleştiri ve şikayetlerin temel konusu olmuş olan müessese İstanbul halkını soyan bir kumarhane olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca gazinodan büyük miktarda para kazanıldığı, Emanet'in ise böyle kârlı bir işten %15 gibi küçük bir hisse alarak hata ettiği vurgulanmıştır. Bu eleştiriler aynı zamanda Mario Serra ile anlaşma şartlarını belirleyen sabık Şehremini Emin Bey'i de suçlayıcı bir mahiyet taşımaktadır. Eleştirilerin ardından Yıldız Kumarhanesine bir tebliğ yapılarak Türklerin gazinoya alınmamasının istendiği de gazetelerin kamuoyuna duyurduğu diğer olumsuzluklardan birisi olmuştur. Mario Serra bu anlamda basının gündemini sürekli işgal ederken, aynı zamanda verdiği taahhütlerin masraflı taraflarını gerçekleştirmemek ve kolay para kazanmakla suçlanmıştır. Eleştirilerin dozu bu derece artınca, Mario Serra taahhütlerini yerine getirmek zorunda kalmış; nitekim basında Çırağan ve Yıldız saraylarının tamiri ve modern bir hale getirilmesi sürecinin 1926'nın son günlerinde başlatılacağı haberleri yazılmaya başlamıştır. Diğer taraftan 1927 Ocak sonlarında Çırağan'ın Mario Serra'ya teslimi için emanette bir komisyon kurulmuş; Mario Serra ise Çırağan Sarayı'nın inşaatına Mayıs ayında başlamış ve inşaatı yapacak bir şirket kurmak için çaba göstermiştir.^[44]

4. Yıldız Gazinosunun Kapatılma Süreci

Kısa sürelik ömründe Yıldız Gazinosu'nda olaysız geçen tek bir gün bile olmamıştır. Gazino'da 12 Ekim 1926 gecesi Macar Büyükelçiliği'nin 26 yaşındaki başkâtibi Miklon Derepaş kumarhanede kendine ait ve zimmetindeki paraları kaybedince intihar etmiştir. Kumarhanenin kapatılması için bir başka talep de o dönem milletvekili olan Salih Bozok'tan gelmiş ve kendisi bu mekânla ilgili Gazi Mustafa Kemal'e yakınmıştır.^[45]

Gazinoda yaşanan olumsuz hadiseler ve kamuoyunda artan tepkiler İstanbul Savcılığını gazinoya karşı harekete geçirmiştir. Nitekim Hakimiyet-i Milliye Gazetesinin 14 Eylül 1927 tarihli baskısında ilk sayfada gazinonun 12 Eylül'de kapatılmasına dair bir haber yer almaktadır. "İstanbul Müdde-i Ümûmîsi Evvelki

[43] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Muamelat Genel Müdürlüğü, 8-46-16, 27.11.1926.

[44] Umut Dere, Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı Mebusluğu ve Şehreminliği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 179-180.

[45] Kocaisık, İkinci Abdülhamid'in Yıldız Sarayı: Mimari Mekanlar ve Dönemin Fotoğraflardaki Temsili, s. 79.

Gece Yıldız Kumarhanesini Sedd İtdi" başlığıyla verilen haberin devamında Savcı Nazif Bey'in gazete muhabirine verdiği beyanat aktarılmıştır. Savcı, beyanatında: "Mario Serra, İstanbul şehrine bir vâridât menba'ı bulmak ve ecnebi seyyâhların rağbetini celb etmek gâyesiyle bir eğlence yeri tesisi için yapılan bir mukâveleden bi'l-istifâde Yıldız'ı memleket iktisâdiyâtını mahv edecek 'âdi bir kumârhâne hâline sokmuştur." ifadelelerini kullanmıştır. Haberde "İstanbul Müdde-i Umumisi Nazif Bey refâkatinde mu'âvinlerinden bazılarıyla Beşiktaş merkez me'mûru ve lüzumu idâre polis olduğu hâlde dün gece yarısı Yıldız'a giderek kumârhâneyi sedd ve bir zabt varakası tanzim etmiştir." şeklinde bir açıklamada bulunmaktadır. İstanbul Savcısı Nazif Bey'in devam eden beyanatında da kumarın kanunen yasaklanmış olduğu, Yıldız Gazinosu'nda son zamanlarda Türklerden de kumar oynayanlar olup çok hanenin söndüğünü ve sönmekte olduğunu ifade etmiş, kumar oynayan ve oynatanlar hakkında da kanuni tatbikatta bulunacağını söylemiştir. Gazetecilerin, Mario Serra ile İstanbul Belediyesi arasındaki sözleşmenin kapatılmaya engel olup olmayacağı sorusuna ise, Mario Serra'nın bu müesseseyi açma amacının memlekete yabancı turist çekmek ve memleketin iktisadi kalkınmasına katkıda bulunmak olduğunu; oysa Yıldız'ın memleketin ekonomisini mahvedecek mahiyette adi bir kumarhane haline geldiğini ifade ederek bu nokta-i nazardan mahkemenin mukavelenameyi feshedeceğini ümit ettiğini söylemiştir. Oyun oynayanların genellikle Türklerden oluştuğunu ifade eden savcı, devlet memurlarının oyun oynamasına müsaade etmeyeceğine dair taahhüdüne rağmen Mario Serra'nın buna uymadığı; bunun da dün gece tespit edildiğini dile getirmiş, oyun oynayanlar arasında mektep talebesine bile rastladığını ifade etmiştir. Gazetenin İstanbul muhabiri İstanbul Şehremini Muhiddin Bey'le de bu konuyu görüştüğünü, onun da Yıldız Gazinosu'nun kapatılmasının kanunî olduğunu, Mario Serra'nın taahhüdünü yerine getirmediği gibi milli sermayeye de el uzattığını, bu konuda Emanet'in bir vaziyeti olmadığını beyan ettiğini yazmıştır. 26 Eylül 1926'da açılan Yıldız Belediye Gazinosu'nun serüveni 12 Eylül 1927 gecesi savcının bu kararı ile sona ermiştir.^[46]

Gazinsonun kısa süren bu serüveninde İstanbul'da beklenen Batılı turist sayısındaki artışa ya da aynı minvalde Şehremaneti'nin arzuladığı gibi İstanbul'a bir para akışını sağlayan bir araca hizmet edip etmediği, daha bir yılı aşmadan kapanmasından bellidir. Bu amaca hizmet etmiş olsaydı şüphesiz uzun süre açık kalabilirdi. Mario Serra'yı İstanbul'a getiren koşullar hakkında Vladimir Aleksandrov'un The Black Russian adlı kitabında İstanbul'da turizmin Cumhuriyetin ilanı ile yükselişe geçtiği belirtilmektedir. Bu kitapta yer alan ifadelerle göre, İstanbul'a gelen turist sayısında 1925 baharının başlarında gözle görülür bir sıçrama meydana gelmiştir; her hafta yüzlerce Amerikalı ve İngiliz turist şehre gelmeye başlamıştır. 1926'nın ilk yarısında, İstanbul'a gelen yabancı turist sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre neredeyse iki kat artmış; yirmi bir bine yükselmiştir. Yıldız Gazinosu'nu ile ilgili çıkan haberler ve gazinsonun yaşadığı serüven göz önüne alındığında, turist sayısındaki artışın Gazino ile ilgili olmadığı anlaşılmaktadır.^[47]

[46] Hakimiyet-i Milliye, "İstanbul Müdde-i Umûmisi Evvelki Gece Yıldız Kumarhanesini Sedd İtdi", 14.09.1927, s. 1.

[47] <http://www.levantineheritage.com/serra-venture.html>. Erişim tarihi: 03.03.2022.

Gazinin kapatılması ile işletmeci Mario Serra ile İstanbul Belediyesi arasında bir dava süreci başlamıştır. Mahkeme ilk önce işletmeciyi haklı bulmuş ancak mahkeme kararı temyiz yoluyla bozulmuştur. Mario Serra sözleşmenin feshi neticesinde kendisine teklif edilen tazminatı yeterli bulmayınca başka davalar da açmıştır. Bu davalar 1938'e değin sürmüştür. 12 Kasım 1938'de İsmet İnönü'nün imzaladığı kararnameyle 1926'da yapılmış olan sözleşme tamamen feshedilmiştir. Bu kararnamede " tarafların kat'i suretde yekdiğerini ibra eylemeleri şartıyla Yıldız Sarayı ve müstemilatı için yapılmış olan mukavelenin feshedilmesi onaylanmıştır." ifadelerine yer verilmiştir.^[48] 10 Haziran 1925 ve 24 Temmuz 1930 tarihlerinde alınan kararlarla ise Yıldız Sarayı'nın sadece Şale Kasrı, İhlamur, Küçüksu Kasırları ile Yalova Köşkleri Milli Saraylar'a bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Şale Kasrı Me-rasim Dairesi uluslararası kongre ve konferanslarda kullanılmak üzere ayrılmıştır. Şale, 1956-1976 yılları arasında ilk yapılış amacına uygun şekilde devlet konukevi olarak kullanılmıştır. Bu dönemde İran Şahı Rıza Pehlevi İstanbul'a üç kez ziyarete gelmiş ve burada misafir edilmiştir. Söz konusu dönemde Şale'nin ağırladığı önemli ziyaretçiler arasında Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza, Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba, Suudi Arabistan Kralı Faysal, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Aleksî Kosigin, Habeşistan İmparatoru I. Haile Selassie, İtalya Başbakanı Aldo Moro, Bulgaristan Devlet Başkanı Todore Jivkov, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle de vardır. Şale Köşkü 1984'te Milli Saraylar Sempozyumu'na da ev sahipliği yapmıştır. Yapı günümüzde Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na bağlı müze saray işlevi ile kullanılmaktadır.^[49]

Yıldız Sarayı ve Gazinosu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme

Yıldız Sarayı ve külliyesinin geçirdiği dönüşüm hayret vericidir. Nitekim padişahların av sahası olmasından günümüz müze anlayışına gelinceye kadarki yaşadığı süreç uzun bir tarih sahnesinin film şeridi misalidir. Parkındaki yaşlı çınar ağaçları adeta çalkantılı dönemlerinin birer canlı şahididirler. II. Abdülhamid devri imparatorluğun çöküşüne rastlasa da bu söylem Yıldız Sarayı ve külliyesi için geçerli değildir. Yaptırılan köşkler eklenen yeni kasırlarla saray en parlak dönemini II. Abdülhamid Devri'nde yaşamıştır. Saray kompleksi Abdülhamid'e suikast girişiminin o kanlı sahnesini de II. Wilhelm'i konuk ettiğiindeki temaşayı da aynı dönemde II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında yaşamıştır. Abdülhamid'in düşüşü ile Yıldız'ın düşüşü birlikte olmuş; Cumhuriyet kurulana kadarki dönemde Saray eski ihtişamını yitirmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile topyekûn değişen yönetim sistemi Sarayı da kendi kaderini çizdirmiştir. Türkiye'de Tanzimat'a kadar götürebileceğimiz Batılılaşma kaygısı ya da hedefi Cumhuriyet dönemine gelindiğinde de Yıldız Sarayı özelinde kendini göstermiştir. Batılı büyük kentlerin artan turizm gelirleri bazı aydın ve yöneticilerin dikkatini çekmiş, Batılı turistleri İstanbul'a çekme arzu-

[48] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 85-95-6, 25.01.1926.

[49] Kocaışık, İkinci Abdülhamid'in Yıldız Sarayı: Mimari Mekanlar ve Dönemin Fotoğraflardaki Temsili, s. 80.

su, İstanbul Belediyesi ve yönetimini bu konuda neler yapılabilir sorusunun cevabını aramaya itmiştir. Yıldız Sarayı da bu sorunun cevap bulduğu, sonu başarısız da olsa en azından denemesinin yapıldığı bir yer olmuştur. Batılı turist İstanbul'a geldiğinde Batı'daki gibi tatilini yapmak ister, Batı'daki gibi konfor arar, Batı'daki müesseseleri, otelleri, barları ve gazinoları arar tespiti, Yıldız Sarayı Şale Köşkü'nde Batılı tarzda bir gazino açılması ile sonuçlanmıştır. O dönemde Belediye'ce açılan gazino ihalesine sadece ecnebi tüccarların talip olması ise memleketin bulunduğu iktisadî vaziyet hakkında fikir vermektedir. İhaleyi kazanan İtalyan Mario Serra gazinonun açık kaldığı zaman zarfında şeklen Batılı bir ambians yaratmaya çalışmışsa da fiilen amacın hasıl olmadığı gazinonun açılışının üzerinden bir yıl geçmeden kapanmasından anlaşılmaktadır. Niyetlendiği gibi Batılı turist gelmemiş aksine İstanbul'un hatta Anadolu'nun yerli insanı bu gazinoda kumarhanede büyük maddi zarara uğramıştır. Bir yıl bile açık kalmayan gazino ile İstanbul Belediyesi'nin müstecir ile olan ilişkisi de zarara uğramış; ihale şartlarına uymayan bu kapanma işlemi Belediye ile İtalyan girişimci Mario Serra arasında davalara konu olmuştur.

Çalışmada İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Atatürk Kitaplığı'nda bulunan Celb-i Seyyahin Türk Anonim Şirketi tarafından bastırılan risale ile 1926 yılında Ali Suad tarafından kaleme alınan Şehremaneti Mecmuası'nın 26. sayısında çıkan İstanbul'a Seyyah Celbi yazısı temel alınmıştır. Birincisinin günümüz harflerine çevirisi çalışmanın sonunda ek olarak verilmiş ikincisi ise metin içerisinde geniş özet şeklinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmaya karar verme sebebimiz Yıldız Sarayı'nın gazino yapılması ile İstanbul'a turist çekme hedefinin gerçekleşip gerçekleşmediğini anlayabilmek ve bu hedef gerçekleştikten sonraki gelişmeleri takip ederek turizm tarihi araştırmalarına bir nebze olsun ışık tutabilmektir. Dönemin yöneticilerinin eski imparatorluk sarayını gazino yaparak nasıl bir tavır içerisinde olduklarına dair düşünce ya da yazılar ya da bu minvaldeki söylemler bu çalışmanın konusu değildir.

Çalışmada İBB Atatürk Kitaplığı'nda bulunan kaynaklara kurumun web sayfası üzerinden tarama yöntemi ile ulaşılmıştır. Dönemin gazeteleri taranarak Yıldız Gazinosu hakkındaki haberlere erişilmeye çalışılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerindeki belgelere de aynı şekilde ulaşılmıştır. Kullanılan diğer (tez, makale, kitap) gibi eserlere de ulaşımında güçlük çekilmese de gazinonun müsteciri Mario Serra hakkında yazılabilecek şeylerin daha fazla olabileceği, bunun da bilhassa İtalyan kaynaklar üzerinden yapılması gerekliliğidir. Kendisi hakkında İtalyan olması hasebiyle İtalyanca kaynak taraması yapılmayı çalışmanın sınırlılıklarından biridir. Mario Serra hakkında bulunabilecek her türlü kaynak ile kendisinin Türkiye'ye olan ilgisinin ve dönemin yöneticileri ile olan temaslarının ve turizm sektöründe hem ülkesinde hem de diğer ülkelerdeki çalışmalarını aydınlatılabilirse bu durum çalışmanın daha ileri seviyelere gelmesine ve konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilecektir.

Yazar Katkı Oranları:

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study) : ÜBE (% 50), MH (% 50)

Veri Toplanması (Data Acquisition) : ÜBE (% 50), MH (% 50)

Veri Analizi (Data Analysis) : ÜBE (% 50), MH (% 50)

Makalenin Yazımı (Writing up) : ÜBE (% 50), MH (% 50)

Makale Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision) : ÜBE (% 50), MH (% 50)

KAYNAKÇA**Arşivler, Gazeteler ve Diğer Dönem Kaynakları****Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Arşiv Belgeleri (BOA)**

Dahiliye Mektubi Kalemi, 2851/47.

Hariciye Tercüme Odası, 541/72.

Bab-ı Ali Evrak Odası, 2659/199410.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi Arşiv Belgeleri (BCA)

Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 10-28-2; 10-33-8; 10-35-7; 10-36-10; 14-42-8; 20-51-6; 85-95-6.

Başbakanlık Muamele Genel Müdürlüğü, 7-43-38; 8-46-16.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi

Yıldız, İstanbul Belediye Gazinosu, Yıldız Sarayı ile Parkı'nın Tarihçesi (1926), İstanbul 1926.

Ali Suad, "İstanbul'a Seyyah Celbi", Şehremaneti Mecmuası, 24, 1926, ss. 502-507.

İBB Atatürk Kütüphanesi Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Demirbaş No:070834.28.071927.

Gazeteler

Cumhuriyet, 26 Eylül 1926, s. 5, 28 Eylül 1926,

Son Saat, 30 Eylül 1926,

Hakimiyet-i Milliye, 14 Eylül 1927, s. 1.

Araştırma ve Başvuru Eserleri

ALEXANDROV, Vladimir, The Black Russian, Grove Press, New York 2013.

BATUR, Afife, "Yıldız Sarayına İlişkin Bazı Belgeler ve Türkiye'de Belgeleme Çalışmalarının Sorunları", TBMM Milli Saraylar Sempozyumu (15-17 Kasım 1984, Yıldız Sarayı Şale) Bildiriler, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1985, ss. 90-96.

BİLGİN, Bülent, "Yıldız Sarayı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 541-544.

CÜCE, Zehra, "Sürgün II. Abdülhamit'in Yıldız Sarayı Yılları ve Selanik Sürgünü", Tarih Kritik Dergisi, 4/4, 2018, ss. 42-44.

DERE, Umud, Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı Mebusluğu ve Şehremaneti, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2018.

ENGİN, Vahdettin, "Osmanlı İstanbul'unun Üçüncü Yönetim Merkezi: Yıldız Sarayı", Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, c. 3, Feridun Emecen, Çoskun Yılmaz (edt.), İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2015, ss. 171-177.

ERBAY, Mutlu, Yıldız Sarayı'nın 21. Yy. Hazırlanması ve Çağdaş Müzecilik Açısından Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

ERYILMAZ, Burak, "Unearthing The Past: Passport Regulations in the Ottoman Empire", History Studies, 11/6, 2019, ss. 2003-2015.

ERYILMAZ, Burak, "A Historical Analysis on Tourism and Pandemics in the Ottoman Context: A Preliminary Research Case", Journal of Tourism and Management Research, 5/2, 2020, ss. 681-695.

EVCİN, Erol, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarından Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri", Atatürk Yolu Dergisi, 14/55, 2014, ss. 23-82.

Geçmişteki Yıldız Sarayı, Yıldız Sarayı Vakfı Yayını, İstanbul 1988.

GÜNGÖR, Nebahat, Yıldız Parkı'nda Kullanıcıların Memnuniyet Derecelerinin Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2002.

<https://www.turing.org.tr/turingin-tarihcesi/> Erişim tarihi: 01.02.2022.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200431.pdf Erişim tarihi: 29.01.2022.

İREZ Feryal, GEZGÖR Vahide, "Yıldız Sarayı Kasrı Hümayunlarından Şale", Milli Saraylar 1992, TBMM Basımevi, Ankara 1992, ss. 94-125.

KARACAGİL, Ö. Kürşat, "Alman İmparatoru İstanbul'da (1917)", Gazi Akademik Bakış Dergisi, 6/12, 2013, ss. 111-133.

KARAKULAK, Mesut, "S. Vsevoloski'nin İstanbul Seyahati 1836", OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 46, 2009, ss. 167-189.

KOCAIŞIK, Dilruba, İkinci Abdülhamid'in Yıldız Sarayı: Mimari Mekanlar ve Dönemin Fotoğraflardaki Temsili, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

KOÇER, Gülsemin, "Turizm Tarihini Keşfetmek: Modern Turizmin Doğuşu ve Doğu'nun Cazibesi", Near East Historical Review, 10/3, 2020, ss. 327-344.

KURTOĞLU, Kenan, Önemli Bir Turistik Mahal Olarak İstanbul ve Milli Saraylar, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.

<http://www.levantineheritage.com/serra-venture.html>, Erişim tarihi: 03.03.2022.

ÖZDEMİR, Mehmet, "Türkiye'de Turizmin Başlaması: Osmanlı'da Sanayileşme Çabaları: Sergi-i Umum-i Osmanî (1863 İstanbul Uluslararası Sergisi)", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 22/1, 2011, ss. 87-90.

ŞAHİN, Gürsoy, Atatürk Dönemi'nde Batı'daki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzeltme Çalışmaları ve Türk Seyyahin Cemiyeti'nin Bu Konudaki Çalışmaları, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8/3, 2006, ss. 137-159.

TERLEMEZ, Esra Nur, Ali Suad'ın Hayatı ve Eserleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2021.

Yıldız Sarayı, Yıldız Sarayı Vakfı Yayını, İstanbul 1994.

YÜKSEL, Ahmet, "II Abdülhamid Döneminde Bilimsel Kültürel ve Turistik Amaçlarla Osmanlı Ülkesine Gelen Almanlar", The Journal of Academic Social Science Studies, 5/5, 2012, ss. 413-433.

YÜKSEL, Ahmet, "Zamansız Bir Teşebbüs: I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Turizmi Geliştirme Gayretleri", Doğu Batı, 52, 2010, ss. 199-225.

EKLER

Ek-1. Fotoğraflar

Foto 1.

Yıldız, İstanbul Belediye Gazinosu, Ahmed İhsan Matbaası/1926 Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı Kapak Sayfası

Foto 2.

Türkiye Cumhuriyeti Şehremaneti Mecmuası, İstanbul'a Seyyah Celbi Yılı:1926 Sayı: 24 Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı

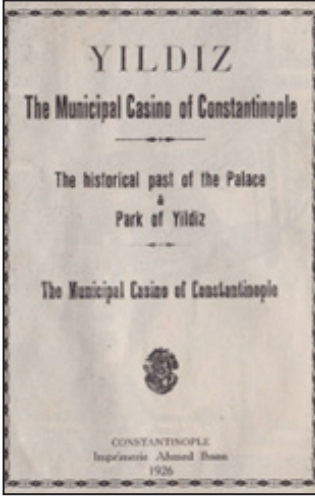

Foto 3.

Yıldız, İstanbul Belediye Gazinosu (İngilizcesi), Ahmed İhsan Matbaası/1926 Kaynak:İBB Atatürk Kitaplığı Kapak Sayfası

Foto 4.

Mario Serra

<http://www.levantineheritage.com/serra-venture.html>

Foto 5.

Yıldız Sarayı Şale Köşkü
Fotoğraf: Abdullah Biraderler

Foto 6.

Yıldız Sarayı Şale Köşkü
Fotoğraf: Abdullah Biraderler

Foto 7.

Yıldız Sarayı Şale Köşkü

Fotoğraf: <https://www.milliyet.com.tr/galeri/yildiz-sale-kosku-1866793/7>

Foto 8.

Yıldız Gazinosu'nda Kumar Oynayanları Temsil Eden Bir Çizim

<http://www.levantineheritage.com/serra-venture.html>

**Ek-2. Yıldız, İstanbul Belediye Gazinosu, Ahmed İhsan Matbaası/1926
Transkripsiyonu**

Yıldız

İstanbul Belediye Gazinosu

Yıldız Sarayı ile Parkı'nın Tarihçesi Yeni Gazino Müessesesi

İstanbul

Ahmed İhsan Matbaası

1926

[S. 5] YILDIZ

İSTANBUL BELEDİYE GAZİNOSU

İfâde

Yıldız bağçelerini Çırâğân'a rabt iden heybetli köprünün altından geçen otomobiller, eski pâdişâhlığın çilgınlıklarını halka göstermemek üzere câddenin iki tarafına çekilen yüksek, yek-nesak ve hazin divârlar arasından yürür, sonra Ortaköy'e inen tramvây yolunu bırakır ve bir takım ahir dâ'ireleri ve karakol binâları arasından sıyrılır ve nihâyet Yıldız Parkı'nın esrârengiz büyük medhali önünde bulunur. Evet, bu medhali ile divârlarının arkası Türkiye'nin en esrârengiz yuvası idi. Orası iki bin câriye ve odalık, dokuz yüz aşçı, beş yüz uşâk ve bir o kadar me'mûr ve hafiyenin arı kovanı gibi uğuldadığı, işlediği ve zevk ve istihlâk altı olduğu yer idi! Bu hayât, Yıldız Parkı'nda tam 33 sene kesilmeden devâm itmiş idi ve bunların başında Abdülhâmid-i Sâni yaşamış idi; zâten Sultân Hamid deyince [s. 6] Yıldız Sarayı, hafiyeleri ile câriyeleri beraber 'akla gelir. İşte şimdiki 'asrî Yıldız Parkı'na giden zâ'irler, 1908 senesine kadar devâm iden bu 'akıllara hayret virici ve baş döndürücü hakiki bin bir gece masalının ceryân itirdiği yerlere girerler. Parkın şimdiki zâ'irleri didiğimiz kapudan geçince tahattur itmelidirler ki senede bir iki ve ba'zen üç def'a bu kapu açılır idi. O açılmadan iç câddenin her köşesinde hafiyeler, mühendisler, me'mûrlar arar tarar ve belki ağaçların 'adedi kadar câsûslar etrâfa yayılır idi ve nihâyet Abdülhamid bin helecân ile arabasını kullanarak, mâbeyncileriyle dalkavuklarının arasında dışarı çıkardı. O gün bütün câdde Dolmabağçe Sarayı'na kadar halkın mürûrına men' olunur, trâmvâyalar işlemez, binlerce asker sabahdan akşama kadar yağmur veya güneş altında ıslanır, yâhûd yanar idi...

On metre irtifâ'ında ve iki sıralı divârla muhât olan bu 'azîm ve muhteşem parkın içerisi dünyada emsâli bulunmaz bir mesiredir ruh-fezâ bir ormandır. Tabi'at oraya her dürlü letâfeti mebzûlen virmişdir; Marmara ve Boğaziçi tarafına nâzır tepeler insanı gâşy ider. Sonra, buna Sultân Abdülhamid'in yaptırdığı sun'î şelâleler, latif havuzlar, birbirinden başka tarzda inşâ edilmiş ufak köşkler, çok cesîm limonluk ve nebâtât bağçeleri ile hayvânât-ı vahşiyeye mahsûs paviyonlar 'ilâve olunmuştur. Yıldız Parkı birkaç satıh mâ'ileden teşekkül iden bir kuru olduğu cihetle içinde gezdikçe her an başka tablolar karşısında kalırsınız; eğer Türkiye'nin sultanları târihine ve hele "Kızıl Sultân" ismi virilen Abdülhamid'in 33 [s.7] sene süren saltanatının teferru'âtına vâkıf iseniz tabi'atın bu güzelliğini seyr iderken sinema şeridi gibi gözünüzün önünden geçen 1878-1908 şark-ı karib vekâyi'ini ta'kib idersiniz.

Parkın yılankavî yokuşlu yolu sizi biraz daha sonra ufak bir düzlüğe çıkarır; orada Sultan Hamid'in çok sevdiği Çadır Köşkü'nü solda bırakırsınız; Kız Kulesi'nden itibâren Adalar'a kadar bütün İstanbul cihâtını iderek sağ tarafı ta'kib iden oto-

mobil, zâ'irleri bir başka târih sahifesinin karşısına çıkarır. Burası şimdi Yıldız'ın oyun ve eğlence gazinosu olan Merâsim Köşkü'dür. Merâsim Köşkü vüs'atı, cesim salonları, dâhilindeki fevku'l'âde tezyînâtı ile Avrupa'nın en mükemmel gazinolarını ya'ni Monte Karlo ve Nis'i gölgede bırakacak derecede muhteşemdir. Türkiye'nin sâbık sultânının tekmil-i sefâhet ve ziynet hırsı burada görülür. Sultân Hamid burasını Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm'i kabul için tevsi'en yaptırmış ve son derece tezyîn itdirmiş idi. Kayser Wilhelm bütün ma'iyet ve debdebesiyle İstanbul'a iki def'a gelmiş idi. Birisi 1890'da diğeri 1905'dedir; Abdülhamid'e sâbık imparatorun ilk vürûd haberi gelince Merâsim Köşkü'ne binlerce 'amele ve mütehasis üşüşdirdi; Oraya etek dolusu para dökdü; çünkü Merâsim Köşkü'nün Wilhelm ile zevcesi Augustayı mebhût bırakmasını istedi. İstanbul'da başka saraylar çok idi; onun için misâfirini diğeri saraylardan birine göndermek istemedi. Kendi ikâmetgâhı olan Yıldız Parkı içinde Merâim Köşkü'ni tevsi'en yaptırdı.

[s.8] İşte bugün belki Avrupa'nın en mükemmel ve muhteşem eğlence mü'eseseesi olan Yıldız Belediye Gazinosu bir garb hükümdârının İstanbul'u ziyâreti ve onu kabul iden şark padişâhının korkaklığı yüzünden meydâna gelmiştir.

İstanbul Şehremâneti Yıldız Belediye Gazinosu'nı meydana getirmeğe karar vermekle iki büyük vazife görmüştür. Birisi bu târihi ikâmetgâhı harâbiden ve metrûkiyetden kurtarub içindeki mobilyasını olduğu gibi muhâfaza itdirmek çaresini te'mindir. İkincisi ihzârîdir. İşte bu maksadla Şehremâneti Ankara Dâhiliye Vekâleti'nin müsâ'adesini ve sarayın kendisine devrini te'min itdi ve ondan sonra Yıldız'ı 'asrî bir sûrette işletecek ihtisâs ve sermâye ashâbı arasında müsâbaka açdı. Bu müsâbakaya Fransızlar, Almanlar ve sâ'ir milletlerle beraber İtalyanlar da iş-tirâk itdi. Ve en müsâ'id şartları İtalyan grubu te'min eylediği için Yıldız Parkı'nı işletmek imtiyâzı bu İtalyan grubuna virildi.

İmtiyâzı alan grub derhâl fa'âliyete geçdi. Yıldız'da tahirât ile tezyînât başladı. O Yıldız Sarayı ki son yarım 'asırlık Türkiye târihine şâhid olmuştur! Vâkı'â İkinci Abdülhamid tarafından tevsi' ve tecdid idilen bu sarayda Abdülhamid 1878 Türkiye-Rus muhârebesini bi'z-zât idâre iderek muhârebeyi ga'ib itmiş, ilk Meclis-i Meb'usân'ı kapatdirmiş idi; O Yıldız Sarayı'nda casusu şebekeleri açarak milletin münevverlerini her an ta' kib itmiş idi; Yıldız Sarayı'na zeyl olub bi'l-âhire yanan ve şimdi dünyanın en büyük ve en mükemmel bir gazinosu haline kalb [s.9] idilecek olan meşhûr Çırağan Sarayı'na kardâşını 31 sene kapayan Abdülhamid korku sevgiyle kendisini de Yıldız Kasrı'na kapamış idi. Her işi orada görür idi. Cum'a günleri icrâsı mu'tâd selâmlık resmini uzak câmi'lerde yapmamak için Yıldız'ın cenûb kapısı önüne bir câmi' yaptırmış idi; her cum'a, yüz metroluk mesâfeyi binlerce bendegân, hafiy ve 'askerler arasında yapar; karşı taraftaki dâ'ireye ve onun terâsesine dolan ecnebî devletler sefirlerini ve seyyâhları selâmlar ve kâh kabul ider idi. Cum'a selâmlığı mes'alesi şimdi târihe karışmış pek meraklı bir merâsim olduğu için İstanbul'a gelen ecnebîler mutlaka merâsime ve kendisini dünyada Allah göl-

gesi i'lân iden Abdülhamid'i görmek isterlerdi. Târihin garib cilvesidir ki Abdülhamid bütün resmî ve husûsî hayâtını kapadığı Yıldız Sarayı'na dünyanın her dürlü vesâ'itini ve rahatını cem' eylediği, burada nefsinin sù'i-kasddan vikaye ile en derin tedbirleri ittihâz eylediği hâlde bir Cum'a Selâmlığı'nda sù'i-kasde uğramaktan kurtulamamışdı. Tam câmi'nin karşısında pek çoklarıyla beraber duran bir 'arabanın 'arabacı sanduğu altına yerleştirilen bir makineli bomba pâdişâh câmi'den çıkarken patlamış, olduğu yerde derin bir hendek açmış, birçok 'askerleri havaya uçurmuş ve pek çok ma'sûmları helâk etmiş, fakat Abdülhamid'e zarar vermemiş idi. Câmi'nin kapusundan çıkarken mu'tâd hâricinde birkaç dakika bendegânından birisiyle konuşan pâdişâh, bu tevakkufla bombadan kurtuldu, fakat milletin 1908 intibâhında ve 1909 irticâ'ında kendisini kurtardamadı. Korkduğu hal'a uğradı, ve korkudan gitmediği saraylardan Beylerbeyi Sarayı'nda mahbûs kaldı vefât eyledi.

[s. 10] Abdülhamid'in istibdâd ve korku hayâtı 1908 senesine kadar şüremişdi. Türk münevverleri zorla Abdülhamid'e Yıldız Sarayı'ndan Kanûn-ı Esâsî'yi i'lân itirdi. Sonra onu yine zorla halk arasına çıkardılar ve nihâyet 1909 da hal' idüb yerine gardâşını geçirdiler ve o zaman Yıldız Sarayı büyük bir tasfiyeye uğradı temizlendi; müstefreşeler, halâyıklar, aşçılar, ağalar, harem ağaları hep sokağa çıkarıldı ve Yıldız'ın içinde dokuz yüz aşçı çalışan matbahlar söndü. Tecdîd iden ve Avrupa medeniyeti ile beraber yürüyen Türkiye o isrâf ocağı ve istihlâk-ı menba'-ı sultânlar ocaklarına mukabil şehre gelecek seyyâh ve zâ'irleri memnûn edecek 'asrî otel matbahları kurmak üzere Belediye Gazinosu'nı açdırdı.

Yıldız Sarayı 'umûmî muhârebeden sonra Türkiye pâdişâhlık târihinin son sahifelerine ve düşman tarafını iltizâm iden son pâdişâh Vahideddin ya'ni Mehmed Sadis'in desiselerine sahne oldu ve nihâyet Türk Milleti'nin istiklâl zaferiyle Vahideddin de buradan Avrupa'ya kaçdı orada karanlık hayâtına hitâm virdi.

Yıldız Sarayı'nı mükemmel ve asrî bir gazino hâline ifrağ itmek ve işletmek vazifesini der-'uhde iden İtalyan grubu bir Türk anonim şirketi teşkil eyledi. Şirketin başında bulunan ecnebî mütehassıslar ve Türk zimâmddârları gazinoyu Avrupa'nın en mükemmel mü'esseseleri gibi ve belki daha ziyâde, istirahat ve eğlence ve konfor ile techîz eylediler. Meselâ Dans Salonu en son derece tezyînâta mâlikdir. Kapuları kâmilen şark-kârî sırf kakma ve işlemelidir. Bu kapuların ve dolabların her birisi birer bedi'a-i san'atdır.; bu eserler sonradan yapılmış [s. 11] değildir; Abdülhamid'in ustaları tarafından Endülüs tarzı mi'mârisinde meydana getirilen bu salon şimdi, müzeyyinatıyla dansa tahsis idilmiştir. Sonra mütala'a salonu, istirahat salonu, bar, Monte Karlo ile Nis'i bir araya getiren ya'ni rulet, trante ve karante oyunlarıyla bakara masalarını ihtivâ iden müte'addid oyun salonları, yemek salonları ve müte'addid banyolu odaları ve sonra mükellef koridorlar, merdivenler, holiler ve nihâyet idâreye mahsûs borular ve odalar şimdiki müzeyyen Merâsim Köşkü'nü, ya'ni Yeni Yıldız Belediye Gazinosu'nı teşkil idiyor ki kâffesi zümür-

rüdîn bir çerçeve içindedir, ağaçların arasına gömülmüştür. Heybetli ağaçlardan meydana gelmiş park üzerinden boğazın mavi suları taraf taraf görülür. Bunların hepsi şark manzarası ve tarz-ı mimârilerini şarkın pâdişâhlarına mahsûs ziyetleri içinde olarak garbın en mükemmel konforını, eğlencelerini ve hayâtını yaşatıyor. Bahs eylediğimiz konfor ve eğlence hayâtı ‘aynı zamanda Türkiye’ye seyyâh celbi san‘atını inkişâf itdireceği için memleketde pek mühim bir iktisâd ‘âmili olacaktır. Vaktiyle burası sultanların haremleriyle, harem ağalarıyla, ak ağalarıyla reml atarak en mühim siyâsi mes‘elelerin halline, istibdâdkârâne hayâtın en zâlimlerini te’sise, ağzından çıkacak bir irâde ile başlar kesdirmeye, malları müsâdere itdirmeye, hükümet rûknlerini sürdürmeğe sahne olurken şimdi Avrupa’nın ve Amerika’nın münevver siyâsilerini toplayacak, Türkiye’yi garba tanıtacak, Yıldız’ın Boğaziçi’ne nâzır tepelerine taze ve parlak can virecektir. Vâki‘â Abdülhamid buraya birisi Suriyeli diğeri Afganlı iki hâtif [s.12] derviş yerleşdirmişdi. Onların park içinde tekyesi ve dergâhı var idi. Onlara sormadan siyâsi mes‘eleleri hal itmezdi. Sonra pâdişâhın kuzgunî renkde Kızlar Ağası var idi ki o da mühim-i müsteşârî idi. Bütün cihân fen ve medeniyet ile terakkide iken o muğlak mes‘eleleri ga’ibden haber viren dervişlere, Afrika’dan gelen Harem Ağası’na sorar idi ve onun için “dinamo” yı dinâmit sanub memleketi elektrik sokmamış, telefonu asla kabul itmemiş ve hele otomobili kat‘ıyyen Türkiye’ye girdirmemiş idi!

Yıldız Parkı’na taze ve ‘asrî bir hayât virme husûsunda evvel emirde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ne teşekkür lâzımdır. Memleketi en ciddi ma’nâsıyla tecdîd getiren hükümet, iktisâdî menba‘ların inkişâfını emel idindiği için mevki‘ ve letâfet i‘tibâriyle dünyada birinci olan İstanbul’a zâ’ir celbi husûsunu nazar-ı dikkate almışdır. Garbdan İstanbul’a zâ’ir celb ve onları burada ikamete teşvîk itmek ancak, o seyyâhların alışdıkları medenî ve konfor vesâ’itini ihzâr itmekle olur. ‘Asrî te’sîsâtın fikdânı ve hatta ‘asrî bir otelin bile mevcûd olmaması yüzünden şimdiye kadar gelen zâ’irlerin yüzde doksan beşi geldikleri ve orada yirmi dört veya kırk sekiz sâat ikametle iktifâ iderler, yalnız şehrin târihî mahallerini ‘arabalarla gezerler ve çıkub giderler idi. Şimdi mes‘ele kâmilen değışiyor. İstanbul’a gelen seyyâhlar meselâ Almanya ve Fransa’nın ma‘den suyu mü’esseselerinden yahud İsviçre’nin ruh-fezâ dağlarında buldukları istirâhat esbâbını Yıldız Parkı’nda ve inşâ ve ikmâli yakın olan Çırağan Kasrı Otelinde bulacaklardır. Sonra parkın gazinosunda Monte [s.13] Karlo’da, Nis’de yahud Vişi veya Ekselebend^[50] hatta deniz plajlarında eğlenceleri kâmilen bulacakları ve bi’t-tabî‘ ikametlerini temdide heveskâr olacaklardır. Şu hâlde İstanbul’a ziyâde zâ’ir celbiyle memleketi iktisâdî menfa‘atler te’mînini düşünmüş olduğu için Türkiye Hükümetinden sonra İstanbul Şehremâneti’ne Yıldız Gazinoları Projesi’ni canlı fi‘ili bir şekle sevke muvaffak olan zevâta teşekkür icâb ider. Sonra, üçüncü olarak Yıldız Parkı imtiyâzını alub işletmesini der-‘uhde iden İtalyan grubu mü’essislerini memnûniyetle yâd ideceğiz.

[50] Kaptıcaları ile ünlü Aix-les-Bains şehri.

Artık garblı seyyâhlar tereddüd itmesünler. Yeni Türkiye'de, icâzkâr mâvi simâsı altında, İstanbul'un ruhunu okşayan Boğaziçi manzaraları karşısında en mükemmel gazino, fevku'l-âde latîf park ve ona müteferri' bütün medenî ve 'asrî istirahat ve eğlence tertibatı mevcûddur. Onlar eski Sultân haremünün yaşadığı sarâyın içinde, Piyerloti'lerin fevku'l-âdeliğini terennüm eylediği şark mu'cizelerini ve dünyâda emsâli bulunmayan Boğaziçi ve Marmara'nın güneş gurûblarını seyr ederek alışdıkları hayâta devâm eyleyebileceklerdir.

Not: Risalede Yıldız Gazinosu'nun Dış Cephesi'nin Başka Manzarası, Yıldız Gazinosu'nun Medhali, Raks Salonu, Yıldız'da Oyun Salonu, Yıldız Parkı'nda Büyük Havuz, Merasim Köşkü'nde Bir Salon, Yıldız Gazinosu'nun Medhalinde, Yıldız Parkı'nda Bir Manzara temalı sekiz adet siyah-beyaz fotoğraf da bulunmaktadır.